

Eikö kieli voi luoda utopiaa?

Tommi Nieminen

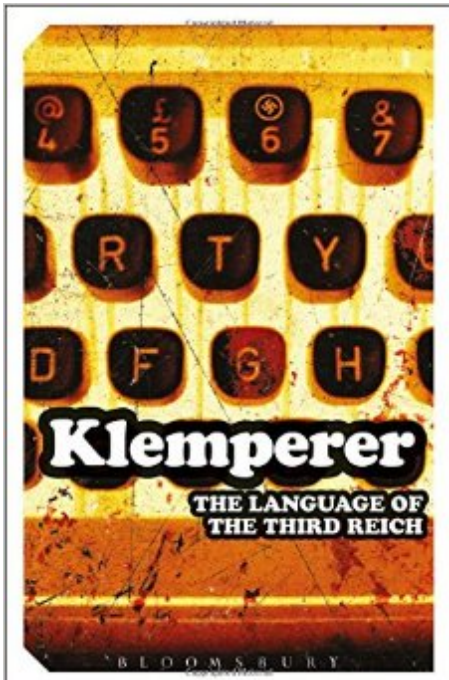
tommi.nieminen@uef.fi

Itä-Suomen yliopisto

Kirjallisuudentutkijain seuran vuosiseminaari
"Kirjallisuus, vastarinta, yhteiskunta!"
12.–13. toukokuuta 2015, Tampere

Kirjalliset dystopiat

- otsikon kysymykseen on oikeastaan helppo vastata: eivät voi, eivät kirjallisuudessa eivätkä yleisemminkään
- toisaalta kieleen fokusoituvat dystopiatkaan eivät ole erityisen tavallisia, mutta ne ovat tunnettuja
 - ▶ kuuluisin kirjallinen esimerkki on George Orwellin *Vuonna 1984* (1948)
 - ▶ kiinnostavampi on kuitenkin jokunen vuosi sen jälkeen julkaistu Victor Klempererin 1930-luvulta asti kirjoittama ei-fiktiivinen *Lingua Tertii Imperii* (1957)
- oleellisinta on ehkä havaita, etteivät utopia ja dystopia ole peilikuvia

Utopia > ... > dystopia

- fiktiivisen maailman kuvauksen on huomattavasti helpompi leimautua dystopiaksi kuin utopiaksi – *dystopia*-nimitys on osin ryöstäytynyt käsistä
- utopia edellyttäisi ehkä jo sellaista kirjallista otetta aiheeseen, ettei se ole kovin todennäköinen valinta nykyaikana
- klassisilla utopioilla oli selkeä poliittinen tavoite
 - ▶ ne toimivat poliittisen diskurssin välineenä yhteiskunnassa, jossa suurten yhteiskuntaa ravistelevien poliittisten muutosten ehdottaminen ei ei-fiktiivisessä kehyksessä ollut ehkä edes mahdollista
 - ▶ toisaalta kaikki poliittiset ideologiat tähtäivät ”utopiaan” (vaikka tulos olisi muuta)

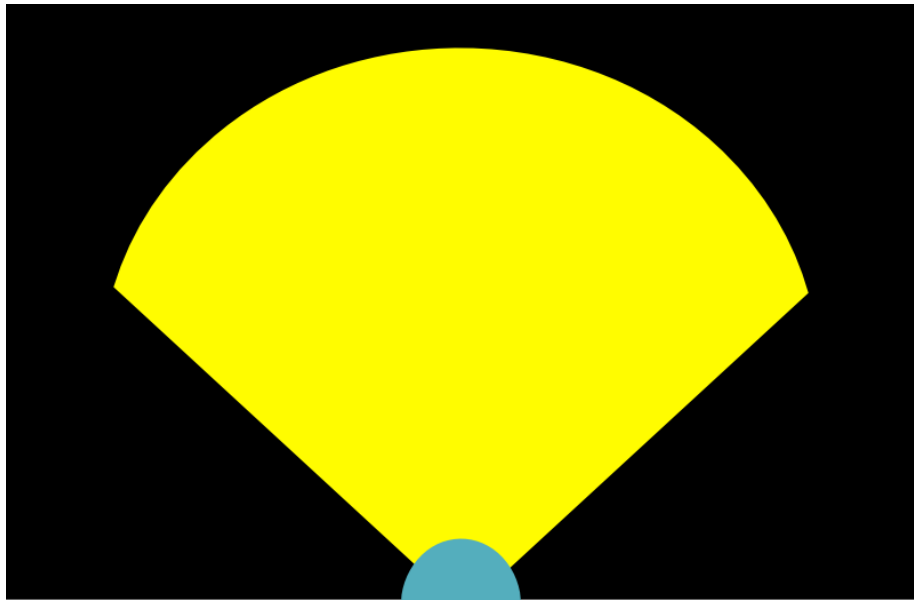
Kielitieteellisesti kiinnostava SF?

- kielitieteellisesti kiinnostavaa tieteisfiktiota on sinänsä varsin vähän; klassisia esimerkkejä ovat lähinnä:
 - ▶ Jack Vancen *The Languages of Pao* (1958)
 - ▶ Samuel R. Delanyn *Babel-17* (1966)
 - ▶ Ian Watsonin *The Embedding* (1973)
 - ▶ Suzette Haden Elginin *Native Tongue* -trilogia (1984–93)
 - ▶ Janet Kaganin *Hellspark* (1988)
 - ▶ (...ja muutama muu)
- *yksikään* ei sijoitu mielekkäästi utopia–dystopia-akselille
- fantasiagenre on ollut kielitieteellisesti värikkäämpää, mutta siellä taas kielellä spekulointi (spekulatiivisen fiktion hengessä) ei juurikaan ole ollut esillä

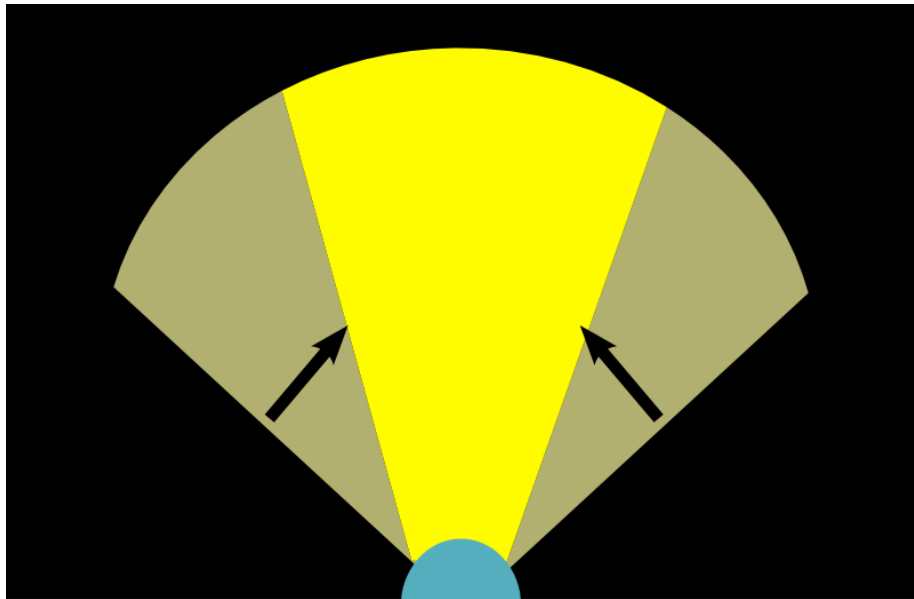
Dystopian kieli

- dystopian kieli on *rajoitettua* kieltä, joka leikkii ajatuksella, että kielen kahlitseminen kahlitsee myös mielen tai vähintään ohjailee sitä
- käytännön pelivälineenä ovat Sapir–Whorf-hypoteesin tulkintojen eri asteet: vahvasta (kieli *määrää* ajattelua) heikkoon (kieli *ohjaa* ajattelua)
- yhteiskunnallisen proosan tasolle tuotuna peli on mielekäs vain, jos ns. nature–nurture-dikotomiassa ollaan varsin vahvasti jälkimmäisen puolella: ympäristö määrää, ei perimä
- se miksi rajoittaminen on helpompaa kuin laajentaminen voidaan nähdä Wittgensteinin maksiimin kautta: *mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava*

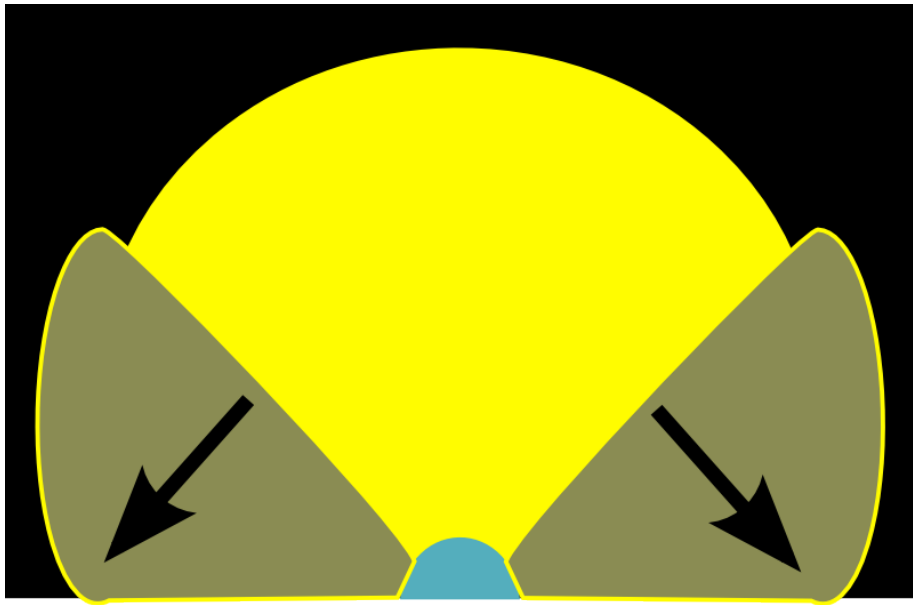
Kielennetty osa maailmaa

Näkökulmaa voi rajata...

...mutta voiko sitä laajentaa?

Voiko kieltä "laajentaa"?

The Panarch, making the statement, 'There are two matters I wish to discuss with you', used words which, accurately rendered, would read: *Statement-of-importance* (a single word in Paonese)–*in a state of readiness*–two; ear–of Mercantil–*in a state of readiness*; mouth–of this person here–*in a state of volition*. The italicized words represent suffixes of condition.

(Vance, *The Languages of Pao*.)

”Ajan kieli”

Aivan kuten voidaan puhua ajanjakson tai maan kasvoista, on tavallista luonnehtia tietyn aikakauden henkeä sen kieleksi. Kolmas valtakunta puhuu kammottavalla yhdenmukaisuudella sekä siinä, mitä se sanoi omana aikanaan, että perinnössään.

(Klemperer 1957: 9.)

Dystopia vs. utopia 1(3)

(Seuraten Klempereriä)

- jatkuva toisto
 - ▶ kääntöpuolena esiintyminen kerran/ei kertaakaan
- yksinkertaisuus, "köyhyys", helppous; kuitenkin myös oppineiden, vieraiden sanojen runsas käyttö
 - ▶ kääntöpuolena... äärimmäinen vaikeusko?
- tunteen korostaminen (laulut, hokemat), rationaalisen ajattelun torjunta ja pilkka
 - ▶ kääntöpuolena kylmän analyttinen kielikö?
- superlatiivisuus, ylisanojen käyttö, numerojen paisuttelemine
 - ▶ kääntöpuolena... tieteen kieli!

Dystopia vs. utopia 2(3)

- tarkoituksena luoda pysyvyyden ja muuttumattomuuden vaikutelma
 - ▶ ei "käänny": myös utopian on tarkoitus olla pysyvä, ei hetkellinen
- teknisten lyhenteiden käyttö ja vakiinnuttaminen alkuperästään erilleen
 - ▶ kääntöpuolena asioiden ilmaiseminen "luonnollisesti" (vrt. systeemis-funktionaalisen kielitieteen kielio pillinen metafora!)
- vastustajien ironisointi (ironiset "lainausmerkit")
 - ▶ kääntöpuolena mikä?

Dystopia vs. utopia 3(3)

- seuraavat ovat enemmän retorisia tehokeinoja, eivät varsinaisesti dystopistisen kielen luomisen keinoja:
 - ▶ "kuuman ja kylmän" vuorottelu: yhtäkkiset hyppäykset oppineesta proletaariseen sävyyn, maltillisuudesta saarnaukseen, kylmästä rationaalisuudesta sentimentaalisuuteen
 - ▶ visuaalisuus (SS:n riimusymboli!)
- näitä ei voi eikä ole tarpeen kääntää: nämä tehostavat viestiä muuten jo määrättyyn suuntaan

”Täydellinen” kieli

- Euroopan historiasta tunnetaan lukuisia yrityksiä löytää, luoda tai rekonstruoida ”täydellinen”, maailman kanssa yksi-yksisessä ja loogisessa suhteessa oleva kieli (Eco 1993)
- näiden yritysten ongelma on tismalleen sama kuin fiktiivisten kielten: jos ”nurture” on liian vahva, keinotekoinen kieli ei voi ylittää niitä rajoja, jotka luonnollinen on jo asettanut!
- näin ollen ainoa mahdollisuus muuttaa kieltä JA maailmaa on muuttaa ensin ihmistä (ts. perimää), mikä ainakin reaalimaailman päämääränä on yleisesti hylätty

”Kone sisällämme”

Silti 1700-luvun keskustelua ei luonnehtinut niinkään halu yksinkertaistaa kielioppia kuin osoittaa, että luonnollinen ja normaali kielioppi on todella olemassa ja universaalisti läsnä kaikissa ihmiskielissä. Tämä kielioppi ei kuitenkaan ole niissä ilmipantuna; [...].

(Eco 1993: 301.)

Miksei kieli voi luoda utopiaa?

- vaikeutena ovat siis:
 - a) utopia ja dystopia eivät ole toistensa todelliset peilikuvat
 - b) dystopian keinoja ei myöskään voi "kääntää" vastakohdikseen: käytännössä kummallakin on oltava *samat* keinot
 - c) "kielikoneella" on synnynnäisiä rajoituksia, joiden rikkominen edellyttäisi toisenlaista biologista perustaa
 - d) käytännössä: on helppo nähdä virhe, paljon vaikeampaa edes fiktiivisesti korjata se
- lähimmäs ajatusta utopistisesta kielestä tulevatkin ehkä fantasian kielet (ja juuri esimerkiksi Eco jättää tarkastelustaan pois)

Viitteet

- Eco, Umberto 1993: *The search for the perfect language. (Ricerca della lingua perfetta nella cultura europea.)*. Käänt. James Fentress. Oxford ja Cambridge (Mass.): Blackwell.
- Klemperer, Victor 1957: *The language of the Third Reich. A philologist's notebook. (LTI – Lingua tertii imperii.)*. London & New York: Continuum.